

MISLAV BENIĆ

BEZLIČNOST I SRODNE POJAVE: OSNOVNI PROBLEMI

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.27.1.08](https://doi.org/10.3986/JZ.27.1.08)**Brezosebnost in sorodni pojavi: osnovni problemi**

Prispevek obravnava osnovne probleme pri konceptu brezosebnosti. Ta se v sodobnem jezikoslovju najpogosteje razlaga na dva načina: struktarno in komunikativno-funkcijsko. Komunikativno-funkcijski pristop ni povsem neuporaben, ampak brezosebnost ni povsem ustrezen termin za pojave, ki jih ta pristop obravnava. Pomanjkljivost strukturnega pristopa pa je, da se osredotoča na osebek, ki ga v jeziku ni vedno lahko opredeliti, in obenem zanemari sorodne pojave, povezane z drugimi stavčnimi argumenti. Rešitev se ponuja v integralnem pristopu, ki bi brezosebnost primerjal s sorodnimi pojavi pri udeleženski strukturi predikata.

Ključne besede: brezosebnost, labilnost, osebek, udeleženska struktura, hrvaščina

Impersonality and Related Phenomena: The Basic Issues

This article addresses basic issues related to the concept of impersonality. In modern linguistics, impersonality is understood in two ways: in a structural sense and a communicative-functional one. The communicative-functional approach to impersonality is not without merit, but impersonality is not a particularly appropriate term for the phenomena with which this approach is concerned. The downside of the structural approach to impersonality, on the other hand, is its focus on the subject—a category that is not always easily definable in language, generally speaking—as well as its neglect of related phenomena associated with other arguments. This problem could be solved by a more integrated approach to the study of argument structure.

Keywords: impersonality, lability, subject, argument structure, Croatian

1 UVOD: ENTITETI, PROCESI I SPECIFIKACIJE

Većina lingvista bezličnost u većoj ili manjoj mjeri izjednačava s besubjektivnošću. Takvo shvaćanje bezličnosti nije jedino u lingvistici, ali je zasada dominantno i gotovo jedino u školskim gramatikama i manjim lingvističkim priručnicima. Upravo je bezličnost kao besubjektivnost i tema ovoga rada. Shvaćanje se bezličnosti kao besubjektivnosti, za razliku od komunikativno-funkcionalnoga shvaćanja bezličnosti, o kojem će se reći nekoliko riječi u 2. poglavlju, može smatrati struktarno utemeljenim jer se kao polazište uzima argumentna struktura predikata.

Sama pak struktura jednostavne rečenice, a prema tome i argumentna struktura predikata, kao i podjela riječi u jezicima na vrste, proizlazi iz unutarjezičnoga

Zahvalan sam Davidu Mandiću, Violeti Moretti, Teu Radiću i Mladenu Uhliku na tehničkoj pomoći oko ovoga rada.

rašćlanjivanja stvarnosti na entitete, procese i specifikacije. Naime, jedna je od bitnijih funkcija ljudskoga jezika odražavanje nekoga dijela stvarnosti, a jedan od osnovnih preduvjeta za učinkovito odražavanje stvarnosti pomoću jezika njezino je raščlanjivanje. Jezik iz stvarnosti izdvaja odsječke ograničene vremenom, prostorom, komunikacijskim potrebama i ljudskim mogućnostima. Međutim, u ovom nam slučaju nije toliko bitno izdvajanje iz stvarnosti takvih odsječaka, odnosno situacija, koliko raščlanjivanje tih situacija na njihove osnovne sastavnice: entitete, procese i specifikacije. Naime, stvarnost sama po sebi zapravo nije raščlanjena na takve sastavnice. Tako se, na primjer, neki automobil u stvarnosti ne može apstrahirati od mnogočega od čega se obično apstrahira u ljudskom jeziku. Svaki stvaran automobil mora biti nekakav (velik, malen, dugačak, kratak, crn, bijel, težak, lagan, topao, hladan, nov, star...), u svakom trenutku mora biti u nekom položaju (na kotačima, na boku, na krovu...), mora se negdje nalaziti (na cesti, pred kućom, u zraku...), a pri tom mora mirovati ili se kretati itd. Ako se kreće, on se uvijek kreće nekom brzinom (sporo, brzo, pri tom jednoliko, ubrzano...) i u nekom smjeru (na zapad, nizbrdo...) itd. Automobil koji nema nijednu od spomenutih »osobina«, u stvarnosti nije moguć, kao što nisu moguće ni osobine odvojene od objekta kojemu se one pripisuju, kao što nije moguće ni kretanje bez, pojednostavnjeno rečeno, objekta koji se kreće, i bez svojih osobina (brzine, smjera itd.). Premda objekti i događaji ne postoje ni odvojeni jedni od drugih ni izvan prostora i vremena, niti su mogući bez osobina, a ni osobine nisu moguće bez njih, moguća je varijacija spomenutih parametara. Automobil se nekad kreće, a nekad miruje; ako je bijel, može se obojati u crno; ako je u nekom trenutku nov, može postati star; može se promatrati na različitim mjestima i u različitom vremenu. Isto tako i kretanje automobila može mijenjati brzinu, smjer i neke druge parametre. Konačno, može se usporediti i više automobila s obzirom na svoje osobine, s obzirom na svoje kretanje u nekom trenutku i sl. Ponajprije zahvaljujući spomenutomu variranju parametara ljudski se jezik pri opisivanju stvarnosti služi apstraktnim konceptima: entitetima, procesima i specifikacijama. Takva apstrakcija omogućava izražavanje raznih sadržaja kombiniranjem relativno malena broja znakova i izdvajanje iz odsječka stvarnosti upravo onoga što je najvažnije priopćiti.

Opisano raščlanjivanje stvarnosti u jeziku vrlo je očigledna pojava i nipošto nije nepoznanica, ali pri pokušajima njegovu potpuna razumijevanja lingvisti se suočavaju s određenim teškoćama: usp. primjerice Lyons (1977: 438 sqq.) i Wierzbicka (1988: 465 sqq.). Entitetima se u ovom radu nazivaju značenja imenica, procesima značenja glagola, a specifikacijama značenja pridjeva i priloga. Pridjevi u pravilu funkcioniraju kao specifikacije entiteta, a prilogi kao specifikacije procesa.¹ Razlikovanje je spomenutih četiriju vrsta riječi u jezicima često, ali nije univerzalno. Tako izolacijski jezici općenito slabo razlikuju vrste riječi, a pridjevi

¹ Doduše, pridjevi se upotrebljavaju i u sastavu predikata, a prilogi ne specificiraju svi glagole: mogu se dodavati pridjevima i drugim priložima, a mogu funkcionirati i kao rečenični prilogi.

su, na primjer, kao vrsta riječi u mnogim jezicima rubni.² Termini *entiteti*, *proces* i *specifikacije* ovdje ne označavaju tip referenta ili označenika kao konkretnoga izvanjezičnoga objekta, nego unutarjezični koncept.³ Tako su entiteti najčešće konkretni, a specifikacije apstraktne, kao u sintagmi *dobar otac*, ali moguće je i donekle obratno, kao u sintagmi *očeva dobrot*. Kao entiteti se prototipno koncipiraju predmeti, ali se tako između ostaloga mogu koncipirati također događaji, odvijanja i stanja, npr. *ubojstvo*, *gorenje*, *ležanje*. Prema tome, osnovno je obilježje specifikacija da se koncipiraju kao osobine: kao nešto što se dodaje entitetima ili procesima i precizira ih. Osnovno je obilježje entiteta da se koncipiraju kao pojmovi: kao svojevrsne samostalne pojave o kojima se može nešto reći. Osnovno je pak obilježje procesa činjenica da se ponajprije s njima povezuje ilokucijska snaga iskaza.⁴ Drugim riječima, proces je u pravilu jezgra tvrdnje, pitanja ili poticaja, tj. jezgra iskaza.⁵ S tim su u vezi upravo finitnomu glagolu više ili manje inherentne kategorije kao lice, vrijeme i način. Činjenica da je upravo proces obično jezgra iskaza, lako se objašnjava time što se kao procesi prototipno koncipiraju najvarijativniji dijelovi stvarnosti: entiteti su najkonkretniji i najstabilniji, procesi su ono što se obično mijenja, a specifikacije preciziraju entitete i procese. Značenje se glagola u literaturi obično opisuje terminima *radnja*, *situacija*, *proces* i *događaj*, od kojih zapravo nijedan nije dobar. Termini su *radnja*, *proces* i *događaj* neprikladni ponajprije zato što ne označavaju svi glagoli ni radnju ni proces (odvijanje) ni *događaj*,⁶ a termin *situacija* jer on bolje odgovara cijelomu iskazu – u prvom redu tvrdnji – nego glagolu (značenje glagola u infinitivu ili imperativu obično teško možemo nazvati situacijom). Ovdje se ipak odlučujem za naziv *proces* kao najbliži smislu variranja, odnosno promjene.

Raščlanjivanje je situacije na elemente u pojedinom jeziku i u pojedinom konkretnom iskazu u znatnoj mjeri proizvoljno. Tako će se u njemačkom upotrijebiti složenica u nekom slučaju u kojem će se u hrvatskom upotrijebiti imenica s pridjevom. Isto tako će se u nekom inkorporacijskom jeziku nerijetko upotrijebiti glagol (s inkorporiranim objektom) gdje će se u hrvatskom upotrijebiti glagol i objekt zasebno. Osim toga, i u hrvatskom se jeziku na primjer može reći *sitna kiša*, ali u sličnom značenju i *rosulja*. I konačno, u hrvatskom se u sličnom značenju može reći i *pada kiša*, *kiši*, pa čak i *kiša!*. Izdvajanje ili neizdvajanje specifikacija

² Za pridjeve usp. Marković 2012: 294 sq.

³ U Lyons (1977) i Wierzbicka (1988) se pak u većoj ili manjoj mjeri nastoji utvrditi odnos između osnovnih vrsta riječi i njihovih označenika. Zato se ondje i govori o osobinama ili svojstvima (eng. *properties* i *qualities*), a ne o specifikacijama kao u ovom radu.

⁴ Termin se ovdje shvaća slično kao u van Valin i Lapolla 2016: 41.

⁵ Usp. hrv. *sada prolazeći automobil* i *automobil prolazi*.

⁶ O gruboj, ali praktičnoj, akcionalnoj klasifikaciji na procese (odvijanja), događaje i stanja v. primjerice Lyons 1977 (707 sq.), de Swart 1998 (348 sq.) s ondje navedenom literaturom te Zalaznjak – Šmelčev 2000 (35 sq.), a usp. i Plungjan (2016: 54). Za proces kao akcionalnu klasu preferiram naziv *odvijanje* da bih ga razlikovao od *proces*a kao naziva za označenik bilo kojega predikata.

za temu kojom se ovdje bavimo, nije osobito bitno, ali je bitno raščlanjivanje na entitete i procese. U procesu može sudjelovati od nijednoga do nekoliko entiteta, koji se u jeziku različito kodiraju, ponajprije s obzirom na način na koji sudjeluju u procesu, tj. na značenjsku ulogu, ali i na neke druge parametre, kao što su komunikativna uloga, ontološki i deiktički status, referentni status i stupanj empatije.⁷ Vjerojatno se najtipičnijom može smatrati rečenica koja ima subjekt, predikat i objekt, tj. dva entiteta koja sudjeluju u jednom procesu kao (1).

(1) hrv. *Ivan jede juhu.*

Sasvim su obične i rečenice koje se sastoje samo od subjekta i predikata. U takvim rečenicama ili dolazi glagol (predikat) koji u osnovi ne podrazumijeva objekt, tj. cijela se situacija koncipira kao da objekt (drugi entitet) ne postoji (2), ili dolazi glagol koji sam po sebi podrazumijeva objekt, ali je iz određenih razloga upotrijebljen u specifičnoj konstrukciji koja ga ne podrazumijeva (3) ili dolazi glagol koji podrazumijeva objekt, ali se objekt izostavlja⁸ zato što se u slučaju konkretnoga iskaza smatra gotovo identičnim procesu, samorazumljivim, nevažnim ili nepoznatim⁹ (4).

(2) hrv. *Hodam.*

(3) hrv. *Jede se juha.*

(4a) hrv. *Ivan jede.*

(4b) hrv. *Ivan puši.*

(4c) hrv. *Je li Ivan doručkovao?*

Rjeđe nego bez objekta, ali iz sličnih razloga, rečenice mogu biti i bez subjekta. Tako glagol ne podrazumijeva subjekt u (5), konstrukcija ga ne podrazumijeva u (6), a mogući se subjekt izostavlja kao gotovo identičan procesu, samorazumljiv, nevažan ili nepoznat u (7).

(5a) hrv. *Kiši.*

(5b) hrv. *Sniježi.*

(6a) hrv. *Hoda se.*

(6b) hrv. *Plače se.*

(7a) hrv. *Pūšē.*¹⁰

(7b) hrv. *Zvonilo je.*

(7c) hrv. *Kad te boli, onda nemaš volje ni za što.*

(7d) hrv. *Ovdje baš smrdi.*

Jezgrom bezličnosti možemo smatrati rečenice koje se sastoje od glagola koji ne mogu podrazumijevati subjekt, tj. od (pravih) bezličnih glagola. Obično tipičnim bezličnim glagolima smatramo glagole koji označavaju meteorološke pojave

7 V. Kibrik 2001.

8 O izostavljanju govorimo kad u strukturi nema nečega čega bi teoretski moglo biti, a o neizricanju kad se neki element strukture može smatrati zastupljenim nulom ili ličnim nastavkom.

9 Razlozi su često isprepleteni.

10 O vjetru.

kao *kiši*, *grmi*. Riječ je o konstrukcijama u kojima se situacija prikazuje kao čisti proces, a entiteta nema. To nije neočekivano jer je takve situacije relativno teško razgraničiti na entitete i procese. Njih je vjerojatno u osnovi najprirodnije koncipirati kao proces bez entiteta, iako ih je, barem u nekim slučajevima, moguće koncipirati i kao entitet i proces (*pada kiša*) ili kao specifičan entitet (*kiša!*).¹¹ Pravi su bezlični glagoli u hrvatskom standardnom jeziku bezaktantni glagoli¹², tj. glagol koji ne može podrazumijevati nominativni subjekt, ne može podrazumijevati ni neki drugi aktant. To vrijedi za hrvatske bezlične glagole (ne i za bezlične glagole u drugim jezicima, npr. u latinskom), ali ne vrijedi za bezlične predikate sa sponom i za bezličnu upotrebu i specifične bezlične konstrukcije punoznačnih ličnih glagola (usp. također (7c)). Kad subjekta nema, glagol u hrvatskom i mnogim drugim jezicima i dalje ima lice, rod i broj (nastavak 3. lica jednine) jer su to gramatičke kategorije, koje su dosta rigidne. Treće je lice sasvim očekivano jer pojava isključuje i govornika i adresata, a ni srednji rod kao najmanje individualan nije neočekivan. Prema tome, naziv *bezličnost*, stvoren pri proučavanju indoeuropskih jezika, izvorno označava svojstvo bezličnih glagola da se ne mijenjaju po licu, po logici »ako nema promjene po licu, nema ni kategorije lica«. Ipak, u nekim jezicima postoje doslovno bezlični glagoli. Takvi su, primjerice, aphaski bezlični glagoli kao glagol sa značenjem *svanuti*, koji se upotrebljavaju bez ličnih afikasa, iako u aphaskom jeziku postoje lični afiksi za subjekt i objekt (Aristava 2011: 73).

2 POJAM BEZLIČNOST

U lingvistici nisu rijetkost pojmovi za koje znaju već djeca u osnovnoj školi, dok istodobno koliko-toliko »ozbiljni« lingvisti nisu sigurni što bi ti pojmovi trebali značiti i čemu služe. Jedan je od boljih primjera toga fenomena bezličnost. U današnjoj su lingvistici, kao što je već ukratko napomenuto, dominantna dva osnovna pristupa bezličnosti: strukturni i komunikativno-funkcionalni, pri čem je strukturni pristup daleko uvrženiji. Dva su osnovna pristupa bezličnosti opisana u Siewierska 2008 te Malchukov – Siewierska 2011, a u sljedeća se dva odjeljka prema tim člancima navode njihove najosnovnije crte.

U strukturnom se pristupu bezličnošću smatra nepostojanje kanonskoga subjekta. Subjekt koji je u nekom jeziku kanonski, ostvaren je kao argument glagola, potpuno je referentan i ima morfosintaktičke osobine subjekta u dotičnom jeziku. Prema tome, u strukturnom se pristupu bezličnima smatraju konstrukcije:

11 Usp. i dvije moguće definicije kiše: 1. padanje vode u kapljicama iz oblaka; 2. kapljice vode koje padaju iz oblaka.

12 To se može smatrati točnim ako konstrukcije s infinitivima i zavisnim rečenicama koje sintaktički odgovaraju nominativnomu subjektu, smatramo ličnima, a tako se, kao što će se kasnije vidjeti, i čini u ovom radu.

1. sa subjektom koji nije potpuno referentan (njem. *man*, franc. *on*, neodređeno treće lice množine, opće drugo lice);¹³
2. sa subjektom koji nema kanonske morfosintaktičke osobine (subjektni slavenski genitiv (logički subjekt: hrv. *novaca nema*) ili samo naznačen povratnom zamjenicom (hrv. *radi se*));
3. sa subjektom koji nije argument glagola, nego samo ekspletiv, tj. semantički prazna jedinica koja popunjava mjesto subjekta, (*it* u eng. *it's raining* (pada kiša));
4. bez ikakva subjekta.

Zanimljivo je da u treću kategoriju pripadaju i tetičke rečenice kao (8), u kojima se ekspletivom smatra *there*, dok nije sasvim jasno što bi bilo *many linguists*.

(8) eng. *There are many linguists in Europe*. 'U Europi je mnogo lingvista.'

U komunikativno-funkcionalnom se pristupu bezličnošću smatra defokusiranje aktora.¹⁴ Defokusiranjem se smatra smanjivanje normalne istaknutosti. Aktor se smatra defokusiranim, pojednostavnjeno rečeno, ako je izrečen u rečenici, ali nije kanonski subjekt/tema, i ako nije izrečen u rečenici, ali se može zamisliti. Prema tome, u slučaju nominativno-akuzativnih jezika, strukturno bezlične rečenice svih četiriju tipova bezlične su i komunikativno-funkcionalno ako je u njima izrečen ili se može zamisliti aktor.¹⁵ Osim toga, komunikativno-funkcionalno su bezlične i rečenice u tzv. ličnom pasivu, tj. pasivu s nominativnim subjektom, bilo da je agens neizrečen, bilo da je izrečen kao tzv. kosi objekt (u hrv. obično s prijedlogom *od*). Dva se pristupa bezličnosti dodatno razlikuju u jezicima koji se mogu smatrati ergativnima. U slučaju rečenica koje bi, da nisu bezlične, imale i apsolutiv i ergativ (odnosno njihove ekvivalente), komunikativno-funkcionalno bezličnima se, naravno, smatraju rečenice s defokusiranim ergativom, dok se strukturno bezličnima smatraju rečenice bez kanonskoga (pacijentivnoga) subjekta u apsolutivu. Za takvu se strukturnu bezličnost upotrebljava i termin *antiimpersonal*.

¹³ Usp. također primjerice van der Auwera – Gast – Vanderbiesen 2012.

¹⁴ Značenjska makrouloga koja obuhvaća agensa i njemu slične uloge. U ovom se kontekstu u istom značenju upotrebljavaju i nazivi *inicijator* i *instigator*, a često se govori i o agensu, iako se misli na aktora. Suprotna je makrouloga podložnik. Pojmovi *aktor* i *podložnik* (eng. *actor* i *undergoer*) potječu iz gramatike uloga i referencija (v. Foley – van Valin 1984: 29). Prilagodbe *aktor* i *podložnik* su moje, a u literaturi postoje i drugi hrvatski termini, npr. *činitelj* i *trpitelj* u van Valin 2000: 78 (autor je hrvatskih naziva Ranko Matasović) te (*opći*) *vršitelj* i (*opći*) *trpitelj* u Belaj 2004: 13. Za termine se *aktor* i *podložnik* odlučujem jer termine *vršitelj*, *trpitelj*, a donekle i termin *činitelj*, smatram opterećenima ranijim značenjima.

¹⁵ Aktor nije izrečen i ne može se zamisliti u rečenicama kao *novaca nema*. Doduše, između aktora i neaktora te između slučajeva kad se aktor može zamisliti i kad se ne može zamisliti, nema jasne granice, a uz to je i *defokusiranje* prilično apstraktan pojam, pa širina shvaćanja komunikativno-funkcionalne bezličnosti uvelike ovisi o tom koje granice odgovaraju pojednom autoru.

Komunikativno-funkcionalno je shvaćanje bezličnosti vrlo daleko od tradicionalnoga. Ako je uopće iz nekoga razloga potrebno objediniti sve fenomene koje obuhvaća komunikativno-funkcionalna bezličnost uzeta u ovim ili onim granicama, onda bi svakako bilo bolje da se za to ne upotrebljava termin *bezličnost*, nego neki drugi termin, npr. *defokusiranje aktora*. Međutim, i suvremeni je strukturni pristup relativno dalek od tradicije. Naime, od gore navedenih kategorija strukturno bezličnih konstrukcija tradicionalna koncepcija bezličnosti obuhvaća drugu i četvrtu, dok je treća sporna, a prva uopće ne pripada bezličnosti.¹⁶ Ta razlika između tradicionalnoga i suvremenoga shvaćanja upućuje na prvi osnovni problem povezan sa strukturnom bezličnošću: problem postavljanja granice između subjekta i nesubjekta, odnosno između kanonskoga i nekanonskoga subjekta. Drugi je pak osnovni problem odnos strukturne bezličnosti i srodnih pojava povezanih s argumentima koji nisu subjekt. Ta dva problema, ponajprije drugi, po mom mišljenju nije moguće riješiti bez radikalnoga pristupa koji dovodi u pitanje smisao postuliranja bezličnosti kao fenomena. Upravo o mogućem rješenju dvaju naznačenih problema reći će se nešto u idućim poglavljima.

3 BESUBJEKTNOST

Subjekt je pojam koji je nastao i uglavnom se razvijao pri proučavanju indoeuropskih jezika. Zato je znatno lakše odrediti subjekt u pojedinim tipičnim indoeuropskim jezicima od subjekta u većem broju pojedinih tipološki raznolikih jezika i osobito od subjekta kao općelingvističke kategorije. Univerzalan se subjekt može shvatiti kao gotovo nepregledan niz parametara koji u raznim jezicima mogu biti zadovoljeni na vrlo različite načine i u vrlo različitoj mjeri.¹⁷ Ovdje se subjektom kao univerzalnom kategorijom nećemo baviti, nego ćemo samo ukazati na neke probleme pri određivanju subjekta i granica bezličnosti, ponajprije u hrvatskom i samo donekle u nekim drugim europskim jezicima. Takvih je problema pri pokušaju određivanja granica općejezične bezličnosti, naravno, znatno više. Rečenice sa subjektom koji nije u nominativu, nego u kosom padežu,¹⁸ ako postuliram takav (logički) subjekt, u hrvatskom i sličnim jezicima uvijek se smatraju strukturno bezličnima. Prema tome spornima ostaju neki slučajevi sa subjektom u nominativu i sa subjektom koji se može smatrati ekvivalentom nominativa.

Prvi su takav slučaj konstrukcije koje pripadaju prvoj kategoriji strukturno bezličnih rečenica navedenoj u 2. poglavlju: tzv. konstrukcije sa subjektom koji nije potpuno referentan (njem. *man*, franc. *on*, neodređeno treće lice množine,

¹⁶ Usp. von See Franz-Montag 1995: 1277.

¹⁷ O tom usp. znameniti rad Keenan 1987 i već spomenuti enciklopedijski članak Kibrik 2001.

¹⁸ Ovdje termin upotrebljavam tradicionalno, tj. njime obuhvaćam i akuzativ.

opće drugo lice: tzv. ljudska ili referencijska bezličnost). Kao što je već rečeno, takve se konstrukcije tradicionalno ne smatraju bezličnima, a ne smatraju se bezličnima ni u mnogim suvremenim radovima posvećenim pojedinim jezicima.¹⁹ Iz bezličnosti se dotične konstrukcije isključuju i u nekim suvremenim tipološkim studijama.²⁰ Konačno, ima i radova u kojima se one smatraju rubnim tipom bezličnosti, tj. kategorijom koja ulazi u bezličnost u širem, ali ne i u užem smislu.²¹ Za smatranje referencijske bezličnosti spornom postoji nekoliko razloga. Prvi je razlog sam kriterij na temelju kojega se ona izdvaja. Naime, referencijska se bezličnost, kao što je rečeno, izdvaja na temelju definicije po kojoj kanonski subjekt mora biti potpuno referentan. Međutim, postoje i druge konstrukcije s nepotpuno referentnim subjektom koje se ipak ne smatraju bezličnima. Takve su, na primjer, rečenice s upitnim i nekim neodređenim zamjenicama kao subjektima, npr. (9) i (10).

(9) hrv. *Tko bi to mogao znati?*

(10) hrv. *Ako me tko bude tražio, reci da me nema.*

Štoviše, nema velike razlike u referentnosti između subjekta u (10) i (11). O tom govori i činjenica da u obje rečenice ne bi bio osobito umjestan objekt u dativu uz *reci*, naravno, ako 3. l. mn. u (11) ne smatramo deiktičkim ili anaforičkim.

(11) hrv. *Ako me budu tražili, reci da me nema.*

Ipak, rečenice se (9) i (10) ne smatraju bezličnima, što s jedne strane znači da nije jasan kriterij na temelju kojega se postulira tzv. referencijska bezličnost, a s druge strane, da potpuna odnosno nepotpuna referentnost nije dobar kriterij za određivanje je li subjekt kanonski ili ne. Nadalje, istina je da je tzv. referencijska bezličnost usporediva s dijelom bezličnih upotreba u užem smislu, ali je isto tako točno da se jedna i druga bezličnost i dosta razlikuju (usp. neodređeno treće lice množine (11) ili opće drugo lice s jedne strane i meteorološke bezlične glagole s druge). Sve što je međusobno slično ima smisla uspoređivati, ali terminološki i metodološki ima smisla objedinjavati upravo ono što je najbližije. A upotrebama kao što je opće drugo lice subjekta u mnogim jezicima ili njemačko subjektno *man*, najbližije su upotrebe općega drugoga lica u kosim padežima, odnosno supletivni kosi padeži od *man*: *eines, einem, einen*. Na upotrebu općega drugoga lica u svim padežima u ruskom upozorio je Jurij Pavlovič Knjazev (Knjazev 2014: 326), a ništa drukčije nije ni stanje u hrvatskom (12).

(12) hrv. *Nikad ne znaš što te čeka u životu.*

U općem drugom licu može biti i posvojna zamjenica (13).

(13) hrv. *Tako to biva: mučiš se, radiš, a onda drugi troši tvoj novac.*

¹⁹ Usp. primjerice Letučij 2011 te Uhlik – Žele 2018: 99 sq.

²⁰ Usp. Creissels 2019: 5.

²¹ Usp. Kor Chahine – Guiraud-Weber 2020: § 5.

Upotreba je općega i neodređenoga trećega lica množine u kosim padežima znatno ograničenija, ali i ona je moguća. U hrvatskom je ona nedvojbeno u dijelnom genitivu (14).²²

(14) Čujem da je bio potres: navodno **ih** je puno nastradalo.²³

Prema tome, umjesto što se zajedno promatraju strukture kao subjektno (nominativno) opće drugo lice i meteorološki bezlični glagoli, dok upotrebā općega drugoga lica u kosim padežima i sličnih pojava dio relevantnih lingvista nije ni svjestan, u prvom bi planu trebalo biti proučavanje svih upotreba karakterističnih za jedan fenomen kao cjelinu (npr. svih padeža općega drugoga lica). Međusobna je usporedba fenomena kao tzv. referencijska bezličnost i bezličnost u užem smislu svakako važna, ali ne smije štetiti razumijevanju tih fenomena uzetih zasebno. Stoga naziv *bezličnost* nije prikladan za fenomene koje obuhvaća tzv. referencijska bezličnost, osobito ako se uzme u obzir da oni sasvim očito nisu karakteristični samo za nominativ odnosno za sintaktičke ekvivalente nominativa. Budući da je riječ o nedeiktičkim/neanaforičkim upotrebama lica²⁴ ili posebnim zamjenicama kojima se izražava na ovaj ili onaj način zamagljen ljudski entitet, možda bi prikladniji bio termin *zamagljujuće upotrebe lica* odnosno *zamagljujuće zamjenice*. Iz dosad rečenoga slijedi i da kanonskost subjekta (barem ona definirana u 2. poglavlju) nije dobar kriterij za razgraničavanje ličnosti i bezličnosti. Ako u obzir uzimamo samo jezike poput hrvatskoga, znatno je bolji osnovni kriterij nominativnost: rečenica je lična ako uz glagol sadrži nominativ koji nije dio predikata ni sekundarni predikat (predikatni proširak), ili sintaktički ekvivalent takva nominativa. Što može, a što ne može biti subjektne nominativ odnosno njegov sintaktički ekvivalent u hrvatskom i sličnim jezicima, pokušat ćemo odrediti u nastavku ovoga poglavlja.

Netom postavljeno pitanje ima dva dijela koji zahtijevaju zasebne odgovore: **1.** »Što može biti subjektne nominativ?« i **2.** »Što je sintaktički ekvivalentno subjektnomu nominativu?« Prvo pitanje sadrži dva problema: **1.** razgraničavanje nominativa u funkciji subjekta od nominativa s nekom drugom sintaktičkom funkcijom i **2.** status ekspletiva.

Tipični je subjektne nominativ jednostavno razgraničiti od tipičnoga predikatnoga nominativa ((semi)kopulativa ili sekundarnoga predikata), pa se na tipičnim slučajevima ne treba zadržavati. Međutim, postoji jedan tip rečenica koje svakako treba smatrati bezličnima (ako bezličnost izjednačavamo s besubjektnošću), iako

²² Za eventualno neodređeno 3. lice množine kao dativnu nulu u ruskom v. Zolotova, Onipenko, Sidorova 2004: 115 sq.

²³ Kao što napominje jedan od recenzenata, primjeri s nesubjektne općim drugim i neodređenim trećim licem poput (12-14) mogući su i u slovenskom, npr. *nikoli ne veš, kaj te čaka v življenju, veliko ih je umrlo*. Takva je situacija, ponajprije u slučaju općega drugoga lica, očekivana ne samo za slovenski, nego i za mnoge druge jezike.

²⁴ Riječ je u osnovi o svim licima, a ne samo o 2. l. jd. i 3. l. mn. Jedino je sporno treba li u kategoriju uključivati i 3. l. jd. ili ne.

se na njih obično ne pomišlja u vezi s bezličnošću, a pregledi ih bezličnosti zanemaruju. Riječ je o konstrukcijama kao (15):

- (15a) hrv. *Dan je. Bio je dan.*
 (15b) hrv. *Sparina je. Bila je sparina.*

Takve se rečenice razlikuju od tipičnih hrvatskih bezličnih rečenica ponajprije po tom što predikat u njima nije u zadanom srednjem rodu, već rod ovisi o predikatnom imenu, pa može biti također muški i ženski. One su ipak besubjektivne, a samim tim i bezlične. Naime, glagol se *biti* smatra punoznačnim kad se može shvatiti kao svojevrsan ekvivalent punoznačnih glagola kao *postojati, živjeti, nalaziti se*. Tako je u rečenicama kao (16) i (17).

- (16) hrv. *Bio jedan čovjek.*
 (17) hrv. *Vino je u podrumu.*

U (15) se glagol *biti* ne može tako shvatiti, nego funkcionira kao glagolski dio predikata, iako kongruira s imeničkim kopulativom. Doduše, između takvih primjera i nekih drugih bliskih primjera u kojima imenicu ne smatramo dijelom predikata, nego subjektom, nema oštre granice, već između subjekta i predikata postoji kontinuum, koji se na nekom arbitrarnom mjestu mora umjetno prekinuti isključivo radi lakšega opisa građe.²⁵ Tako je subjekt u komunikativno neraščlanjenim (tetičkim/prezentacijskim)²⁶ hrvatskim rečenicama kao (18) i (19) usko povezan s glagolom i u određenom smislu blizak predikatnomu imenu ili objektu, ali imenice je u tim primjerima praktičnije smatrati (»sintaktičkim«) subjektima nego dijelovima predikata.

- (18) hrv. *Pada kiša.*
 (19) hrv. *Ide tramvaj.*

Slično vrijedi i za njemačke i engleske rečenice s ekspletivima kao što su (20) i (21).

- (20) njem. *Es waren einmal zwei Brüder.* 'Bila jednom dva brata.'
 (21) eng. *There is a wasp on your back.* 'Osa ti je na leđima.'²⁷

Ekspletiv je u takvim primjerima najpraktičnije smatrati jednostavno tragom pomaknutoga subjekta, koji je u nekim jezicima obavezan, a u nekima nije. Ipak, koliko je arbitrnost takvih kao i bilo kojih drugih rješenja sličnih pitanja, pokazuju već sljedeći primjeri iz francuskoga.

- 25 Riječ je o bitnom svojstvu jezika općenito: o nediskretnosti jezika, tj. o nemogućnosti jasna razgraničavanja brojnih jezičnih fenomena (usp. rad Kibrik 2013).
 26 O terminima i samoj temi v. Padučeva 2015 (§ 4), Haberland 2006 s ondje navedenom literaturom i Renzi – Salvi – Cardinaletti 1988: 36.
 27 Komunikativna se neraščlanjenost obično povezuje s inverzijom subjekta. Ipak, napominjem da subjekt u komunikativno neraščlanjenim (prezentacijskim) rečenicama može biti i na početku rečenice. Tako je dotični prijevod komunikativno neraščlanjena rečenica ako se izgovori kao jedinstvena intonacijska cjelina sa silaznom rečeničnom intonacijom.

- (22) franc. *Deux femmes sont venues*. ‘Dvije žene su došle.’
 (23) franc. *Il est venu deux femmes*. ‘Došle su dvije žene.’²⁸

U (22) glagol kongruira sa subjektom, a u (23) ne. Odsustvom se kongruencije (23) razlikuje i od primjera (18-21). Iako u slučaju francuskoga *deux femmes* u (22) i (23) nema smisla govoriti o različitim padežima ni morfološki, ali ni sintaktički, konstrukciju u (23) vjerojatno ipak treba smatrati bezličnom. Pokazuje se da strogi formalni kriteriji u određenoj mjeri zakazuju već kod malena broja relativno bliskih jezika, pa je lako pretpostaviti kakvi bi bili njihovi rezultati na reprezentativnom uzorku jezika svijeta. S druge strane, fleksibilniji su kriteriji prikladniji za tipološko proučavanje jezika, ali nisu uvijek prikladni za primjenu na pojedinim jezicima.

Već je pokazano da ekspletivi kao njemačko *es* i englesko *there* funkcioniraju kao tragovi pomaknutoga subjekta, tj. da oni sami nisu subjekti, nego samo zauzimaju mjesto subjekta koji je na nekom drugom mjestu u rečenici. U skladu je s tim logično da se ni ekspletivi u rečenicama bez drugih argumenata kao u (24) ne smatraju subjektima, nego samo strukturnim elementom koji zauzima mjesto predviđeno za subjekt, odnosno da se rečenice kao iz (24) i slične smatraju bezličnima.

- (24) eng. *It's raining*. njem. *Es regnet*. franc. *Il pleut*. ‘Pada kiša.’

U hrvatskom standardnom jeziku, barem u strože normiranom pisanom jeziku, ne bi trebalo biti ekspletivnih zamjenica na mjestu subjekta. Međutim, moguće je da se takve zamjenice sporadično i nesustavno pojavljuju u govorima. Ovdje ću navesti samo dva primjera iz govora mjesta Kukljica na otoku Ugljanu u kojima se s većom ili manjom vjerojatnošću može pretpostaviti takva ekspletivna zamjenica.

- (25) hrv. (kukljički govor) *Ko vð zatèpli, jedàn dån na je na Velivrh*. ‘Ako zatopli, morat ćemo jedan dan (otići) na Velivrh.’
 (26) hrv. (kukljički govor) *Jer je šinoč kiša pādala, i kako je ostālo mōkro, i ūnda se zaledīlo. Onð je tånko zaledīlo i znāš kako gādno*.

Kao što se vidi, riječ je o zamjenicama (*o*)*vð* i (*o*)*nð*. Prva je zamjenica svakako pokazna (a ne lična), a pokazna je vjerojatno i druga, iako se to zbog homonimije s nominativom lične zamjenice ne može tvrditi sa sigurnošću. Takve zamjenice barem donekle ukazuju i na vremenski odnos procesa prema trenutku govora. Ovakvu bi upotrebu zamjenica u govorima valjalo detaljnije istražiti.

Pri traženju odgovora na pitanje koje jedinice valja smatrati sintaktički odgovarajućima nominativnomu subjektu, problematične su, naravno, jedinice kao zavisne rečenice, infinitivi i količinske konstrukcije. U takvim slučajevima različiti lingvisti nude različita rješenja: jedni potencijalnim nominativnim ekvivalentima priznaju vrijednost subjekta, a drugi ne.²⁹ To nije ni čudno jer potpuno zadovo-

²⁸ Oba primjera iz Creissels 2019: 4.

²⁹ Usp. primjerice Melvinger 1980 (7 sq.), Belaj 2004 (15), Letučij 2011 (§ 0.2.) i Creissels 2019 (9).

ljavajućega rješenja zapravo nema, nego je svako rješenje u većoj ili manjoj mjeri uvjetno. Prema ovdje odabranoj strategiji, ekvivalenti nominativnoga subjekta postoje. To su, uvjetno rečeno, riječi koje bi, kad bi to bilo moguće, imale nominativni nastavak. Osnovni je kriterij za određivanje nominativnoga ekvivalenta zamjenjivost problematične jedinice nedvojbenim funkcionalno ekvivalentnim nominativom imenice. Tako se rečenice kao (27) ovdje smatraju ličnima sa zavismom rečenicom kao subjektom (usp. i (28)).

(27) hrv. *Ondje piše da je pušenje štetno.*

(28) hrv. *Ondje piše neka glupost.*

Naime, razlika između *pišem da je pušenje štetno* i *piše* (tj. *napisano je*) *da je pušenje štetno* nije u tom što se glagol jednom upotrebljava lično, a drugi put bezlično, nego je posrijedi sintaktička derivacija vrlo slična onoj u (47) (za pojam v. ondje u 4. poglavlju). Problematičnije su rečenice kao (29), ali takve je rečenice prema odabranom pristupu bolje smatrati ličnima (usp. i (30)).

(29) hrv. *Čini se da je dobro.*

(30a) hrv. *Sve te stvari se tebi čine.*

(30b) hrv. ***Sve te stvari se tebi čini.*

Lične su i rečenice kao (31) (usp. (32)), ali većina je rečenica s infinitivom problematična.

(31) hrv. *Šutjeti je zlato.*

(32) hrv. *Šutnja je zlato.*

Tako je u rečenicama kao u (33) nominativ moguć, ali je pitanje koliko je funkcionalno ekvivalentan infinitivu.³⁰

(33a) hrv. *Pušiti je štetno.*

(33b) hrv. *Sviđa mi se ležati.*

Takve su rečenice granične. Granične su i rečenice kao (34). Naime, moguće su rečenice kao (35), ali u ekvivalentnoj upotrebi nije moguć nedvojbeni i punovrijedni nominativ, tj. imenica (po mogućnosti *e*-vrste) u nominativu.

(34) hrv. *Treba krenuti.*

(35) hrv. *Treba raditi, i što još treba?*

U nekim hrvatskim govorima (takvi su čakavski govori otoka Ugljana) postoji način debitiv,³¹ koji se tvori od 3. l. jednine glagola *biti* (obično u prezentu ili perfektu) i infinitiva, pri čem je logički subjekt u dativu (usp. (36)).

30 U *pušenje je štetno* je *štetno* pridjev (kakvo), a u (27a) prilog (usp. hrv. *griješiti je ljudski*, a ne ***ljudsko*). Isto tako, *sviđa mi se ležati* nije isto što i *sviđa mi se ležanje*, nego prije odgovara rečenici *sviđa mi se kad ležim*, što dovodi u pitanje subjektnost infinitiva.

31 O debitivu usp. i Plungjan 2016: 385 sq.

- (36a) hrv. (kukljički govor) *Pôjti mi je*. ‘Trebam ići (dosl.: *poći*).’
 (36b) hrv. (kukljički govor) *Bilo mi je pôjti*. ‘Trebao sam ići (dosl.: *poći*).’

U slučaju takva debitiva, ako ga smatramo načinom, infinitiv već po definiciji ne može biti subjekt jer je debitiv tvoren od infinitiva i glagola *biti* kao način složen glagolski oblik, a osim toga, infinitiv se u debitivu zapravo ne može zamijeniti ni imenicom ni zamjenicom. Prema tome, rečenice kao (36) uvijek su bezlične.

Konstrukcije su s količinskim zamjenicama i glavnim brojevima kao *pet* granične, usp. (37).

- (37a) hrv. *Došlo ih je sto(tinu)*.
 (37b) hrv. *Došla ih je stotina*.

Konstrukcije se pak sa subjektivnim slavenskim genitivom i samostalnim dijelnim genitivom kao subjektom smatraju bezličnima jer nominativ kojim se takvi genitivi u nekim slučajevima mogu zamijeniti, nije ekvivalent genitiva, tj. genitiv se ne može smatrati neostvarenim nominativom kao što se mogu smatrati neke zavisne rečenice, neki infinitivi, nesklonjivi brojevi i sl.

Kao što se vidi, ako se za razgraničavanje subjekta i nesubjekta koristimo relativno strogim sintaktičkim kriterijima, možemo relativno uspješno razgraničiti ličnost od bezličnosti u nekom pojedinom konkretnom jeziku, osobito ako je taj jezik strukturno blizak jezicima na kojima se zasniva europska gramatička tradicija: klasičnim jezicima. Ipak, što je uzorak jezika veći, to je teže definirati ličnost i bezličnost.³² Međutim, definicija subjekta, kao što je ranije spomenuto, nije jedini problem povezan sa strukturnom bezličnošću. Drugi veliki problem leži u odnosu strukturne bezličnosti i srodnih pojava povezanih s argumentima koji nisu subjekt.

4 BEZLIČNOST I NEKE DRUGE OSOBITOSTI ARGUMENTNE STRUKTURE

Pri kraju uvodnoga poglavlja spomenuto je da pojam *bezličnost* izvorno označava svojstvo bezličnih glagola da se ne mijenjaju po licu. Pitanje je koje se samo nameće pri pomisli na takvu koncepciju bezličnosti, što je s bezličnošću u jezicima s morfološkim licem drukčijim nego u tipičnim europskim jezicima i je li riječ o fenomenu koji treba povezivati isključivo sa subjektom. Naime, jezici se razlikuju po tom kako izražavaju morfološko lice. Tipični europski jezici morfološki izražavaju samo lice subjekta, ali brojni jezici svijeta morfološki, tj. uglavnom glagolskim afiksima, izražavaju ne samo lice subjekta, nego i lice izravnoga, a nekada i neizravnoga objekta (Plungjan 2016: 303). Osim toga, u nekim

³² Prema Creissels 2019 (4) u relativno strogo akuzativnim jezicima moguće je definirati bezličnost, a u relativno strogo ergativnim jezicima antiimpersonal (također svojevrsnu bezličnost), ali u jezicima koji nisu strogo akuzativni ili strogo ergativni, pokušavanje definicije bezličnosti nema osobita smisla.

se jezicima lice uopće ne izražava na glagolu, dok rijetki jezici morfološki ne izražavaju lice subjekta, ali zato izražavaju lice argumenta koji se može smatrati objektom.³³ S druge strane, ako promatramo sva sredstva kojima se izražava kategorija lica, a ne samo sintetička, situacija u jezicima postaje znatno usporedivija. Isto tako, postaje jasno da i u slučaju bezličnosti u užem smislu, slično kao i u slučaju tzv. referencijske bezličnosti, treba promatrati sve argumente glagola, a ne samo subjekt. Pri takvu pristupu primjećuje se da ličnosti i bezličnosti ponajprije odgovara prijelaznost i neprelaznost, a zatim slične pojave s drugim aktantima i, u manjoj mjeri, cirkumstantima. Jasno je da se bezličnost i neprelaznost u određenoj mjeri razlikuju, ali je ipak riječ o analognim pojavama, a razlike među njima uvjetovane su semantičkim i sintaktičkim specifičnostima subjekta odnosno objekta. Štoviše, i s prijelaznošću/neprelaznošću postoje u tipološkom proučavanju jezika donekle slični problemi kao i s ličnošću/bezličnošću. S tim u vezi neki lingvisti uz sintaktičku postuliraju i semantičku prijelaznost.³⁴ Kao što u slučaju subjekta postoje bezlični predikati (koji mogu biti samo bezlični) i bezlična upotreba predikata (koji se mogu upotrebljavati i lično), tako i u slučaju izravnoga objekta postoje neprelazni predikati (koji su isključivo neprelazni) kao i predikati uz koje objekt može i ne mora doći. Razna se kolebanja u prijelaznosti označavaju terminom *labilnost*, dok se kolebanja u ličnosti/bezličnosti u pravilu nikako ne imenuju.

Termin *labilnost* kod različitih lingvista ima različit opseg i različito značenje. Dva su osnovna fenomena koja se nazivaju labilnošću: 1. kolebanje objekta kao u (38); 2. varijacija kao u (39).

(38) hrv. *Ivan jede janjetinu.* > *Ivan jede.*

(39) njem. *Peter zerbricht das Glas.* > *Das Glas zerbricht.* 'Peter razbija čašu. > Čaša se razbija.'

Prvi se tip naziva *A-labilnošću* jer se pri detranzitivizaciji čuva agens, a drugi *P-labilnošću* jer se pri detranzitivizaciji čuva pacijens. Neki lingvisti labilnošću nazivaju samo drugi tip, i to samo u primjerima s kauzativnim i nekauzativnim glagolom kao što je navedeni. S druge strane, u literaturi se labilnošću mogu nazivati i gotovo sve varijacije u kojima u jednom slučaju postoji izravni objekt, a u drugom ne, primjerice kao u (40).

(40) hrv. *maknuti ruku* : *maknuti rukom*

I konačno, dio lingvista labilnošću zove između ostaloga i varijacije u kojima ne sudjeluje izravni objekt. Detaljnije o opsegu pojma *labilnost* u lingvistici v. Letučij 2006: 11 sqq. i Letučij 2014: § 3.3.

Već se iz same raznolikosti shvaćanja labilnosti daje naslutiti da s tim pojmom postoje određeni problemi. I doista, labilnost jest problematičan pojam jer

33 Za oboje v. Keenan 1987: 101.

34 O tom v. Letučij 2006: 9.

izbor kriterija koji se uzimaju kao osnova za njegovu definiciju, često nije osobito sretan. To je vrlo uočljivo u slučaju labilnosti kao fenomena koji obuhvaća dva prikazana tipa: A-labilnost i P-labilnost.

Kao prvo, takva labilnost zapravo obuhvaća najmanje dva dosta različita fenomena. U slučaju se A-labilnosti jednostavno izostavlja³⁵ objekt, ali značenje predikata i ostalih argumenata u osnovi ostaje isto. Štoviše, u samoj se situaciji podrazumijeva neki objekt (*Ivan jede nešto*), pa možemo reći da je i situacija koja se prikazuje prijelaznom i neprelaznom varijantom u osnovi ista, iako je u slučaju neprelazne varijante slabije definirana.³⁶ U slučaju P-labilnosti subjekt je u prijelaznoj varijanti bio agens, a u neprelaznoj je pacijens, tj. entitet koji je u prijelaznoj varijanti bio objekt i dalje ostaje izrečen, ali je postao subjekt, dok entiteta koji je u prijelaznoj varijanti bio subjekt, u neprelaznoj nema. Osim toga, ni situacija koju označavaju dvije varijante nije potpuno ista. Tako u neprelaznoj varijanti iz (39) može biti jednostavno riječ o osobini čaše (npr. u interpretaciji: *ako padne s visine od dva metra na beton, čaša se razbija*), a takva je interpretacija nemoguća u prijelaznoj varijanti. Prema tome, labilnost je kakvu opisujemo, doista spoj dvaju dosta različitih fenomena. Međutim, ako u A-labilnost uz primjere poput (38) svrstamo i primjere poput (40), kao što se čini u Letučij 2014: § 3.3.1.2., onda dobivamo himeru sastavljenu od čak tri vrlo različite pojave.

Kao drugo, naziv labilnost ne samo da obuhvaća prilično različite fenomene, nego ih uz to obuhvaća samo djelomično, a ne u cjelini, što osobito komplicira situaciju. Tako tzv. A-labilnosti u slučaju objekta odgovara slično izostavljanje subjekta u primjerima kao (41), koje se u pravilu ne smatra labilnošću.³⁷

(41) hrv. *Pušē bura.* > *Pušē.*

S druge strane, tzv. P-labilnosti kao u (39) odgovara odnos u primjerima kao (42) i, bez obzira na razlike u dijakronijskom razvoju, odnos u primjerima kao (43).

(42) rus. *Мы сгоняли его за пивом.* > *Он сгонял за пивом.*³⁸ 'Poslali smo ga po pivo.' > Otišao je po pivo.'³⁹

35 Zapravo nije korektno jednu od varijanata (bilo prijelaznu bilo neprelaznu) općenito uzimati kao ishodišnu, nego to ima smisla činiti samo kad nam dijakronijsko proučavanje nedvojbeno dokazuje da je jedna varijanta starija. Ipak, u ovom se odjeljku to ponekad čini radi lakšega predočavanja odnosa među varijantama, a češće radi vjernosti izvorima (tako je »čuvanje« agensa odnosno pacijensa termin preuzet iz literature). Isto tako, nije sasvim korektno ni govoriti o kolebanjima, nego bi korektnije bilo govoriti o odnosima.

36 Doduše, u Letučij 2014: § 3.3. se razlikuje izostavljanje izravnoga objekta, koji se podrazumijeva, kao u *обманывать плохо* i neprelazna upotreba, kao na primjer u slučaju glagola *нубь, есть, писать*, iako autor priznaje da takvo razlikovanje nije jednostavno. Svakako postoje određene nijanse na temelju kojih se slučajevi mogu razvrstati u podskupine, ali, po mom mišljenju, razlike nisu dovoljno velike da bi se jedni glagoli smatrali nelabilnima, a drugi labilnima.

37 U Letučij 2006: 38 tvrdi se da su klasični slučajevi A- i P-labilnosti međusobno asimetrični, te da A-labilnost ima više smisla uspoređivati s defokusiranjem aktora nego s P-labilnošću.

38 Neznatno modificirani primjeri iz Letučij 2006: 41.

39 Prijevod nije precizan, ali odražava promjene koje se događaju sa subjektom.

- (43) hrv. (kukljički govor) *Sē san dītē na katrīdu.* > *Dītē je sēlo na katrīdu.* ‘Posjeo sam dijete na stolicu. > Dijete je sjelo na stolicu.’

Međutim, takvi primjeri po definiciji ne pripadaju u P-labilnost jer se ne »čuva« pacijens, tj. onaj tko trči po pivo ili sjeda, nije pacijens.⁴⁰

Navedenim bi se problemima moglo doskočiti sljedećim terminološkim rješenjem: razna kolebanja argumentne strukture⁴¹ pri kojima sam glagol ostaje nepromijenjen moguće je podijeliti na labilnost i varijativnost.

Labilnost je kolebanje pri kojem se izriče ili »prešućuje« jedan od argumenata, ali se pri tom ne mijenjaju uloge drugih argumenata kao u (44).

- (44a) hrv. *Jedem (janjetinu).*

- (44b) hrv. *Pûšē (bura).*

Ovamo pripadaju i primjeri kao (45), ali ne i primjeri kao (46) jer se zamagljujuće treće lice ovdje ipak smatra specifičnim subjektom.

- (45) hrv. *Policija me kaznila.* > *Kaznilo me.*⁴²

- (46) hrv. *Policija me kaznila.* > *Kaznili su me.*

Ovisno o tom koji se argument koleba, može se govoriti o labilnosti subjekta (44b), izravnoga objekta (44a) itd. U slučaju labilnosti suprotstavljene su upotrebe kao subjektna i besubjektna, objektna i bezobjektna. Slučaj u kojem postoji aktant možemo općenito zvati aktantnom, a u kojem aktanta nema, bezaktantnom upotrebom predikata. Nazivi bi se *aktantna* i *bezaktantna upotreba* radi jednostavnosti mogli primjenjivati i u slučajevima kad nije riječ o aktantu, nego o nekoj drugoj dopuni.

Varijativnošću se ovdje nazivaju odnosi pri kojima se padeži reinterpetiraju i/ili mijenjaju. Reinterpretacija je promjena značenja (značenjske uloge), dok se pod mijenjanjem podrazumijeva da se u jednom slučaju upotrebljava jedan padež, a u drugom drugi.⁴³ Reinterpretacija i mijenjanje se često kombiniraju. Varijativnost se može podijeliti na više tipova. Ovdje se neću baviti detaljnom klasifikacijom varijativnosti, nego ću samo izdvojiti njezina dva najistaknutija tipa. To su sintaktička (aktantna) derivacija i sintaktičko stanje. Sintaktička aktantna derivacija i sintaktičko stanje odgovaraju formalnoj aktantnoj derivaciji i formalnomu (morfološkomu) stanju, s tom razlikom da se pri formalnim ekvivalentima ne mijenja samo argumentna struktura, nego i glagolski oblik. Aktantnu je derivaciju i stanje katkada teško razgraničiti. Aktantna se derivacija od stanja razlikuje time što se pri njoj mijenja broj aktanata i/ili partipanata.⁴⁴ Sintaktičkom se derivacijom

40 Usp. i Letučij 2006: 24.

41 Nulta se anafora ne smatra kolebanjem argumentne strukture.

42 Supstandardno.

43 Što vrijedi za padeže bez prijedloga, vrijedi i za ostale načine kodiranja značenjskih uloga, ponajprije za prijedložne skupine.

44 Detaljnije v. Plungian 2016: 271 sqq. i Testelec 2001: 432 sqq.

svakako može smatrati varijativnost s promjenom broja argumenata pri kojoj se istodobno reinterpreтира status/značenje nekoga od preostalih argumenata. Primjeri su sintaktičke derivacije (47a) i (47b).

(47a) hrv. (kukljički govor) *Jeli siđi?* : *Jeli ga siđi?* ‘Sjedi li (o malom djetetu)? : Stavljaju li ga da sjedi?’

(47b) hrv. *Miči ga!* : *Miči!*⁴⁵

U slučaju sintaktičkoga stanja broj argumenata i participanata ostaje isti (ista je u osnovi i sama situacija), ali se mijenja njihov sintaktički status (48).

(48) bug. *He zo харесвам.* : *Той не ми харесва.*⁴⁶ ‘Ne volim ga. : On mi se ne sviđa.’

Gраниčan je primjer između sintaktičkoga stanja i nekoga drugoga tipa varijativnosti (49).

(49) hrv. *Punim vodu u čašu.* : *Punim čašu vodom.*

Naime, akuzativ se s jedne strane u oba slučaja može smatrati svojevrsnim pacijensom, ali se pri detaljnijem razmatranju ipak uočava da uloga akuzativa u navedenim primjerima nije sasvim ista. Sigurno se ni sintaktičkom derivacijom ni sintaktičkim stanjem ne mogu smatrati primjeri varijativnosti poput (40) i (50) jer među njima postoji semantička razlika koja se ne može objasniti kao stanje ili aktantna derivacija.

(50) hrv. *Znam tu pjesmu.* : *Znam za tu pjesmu.*

Da bi se što bolje proučili fenomeni povezani s argumentnom strukturom, potreban je integralan pristup u kojem se ne promatraju bezličnost, neprelaznost itd. kao zasebne pojave koje imaju malo zajedničkih osobina, nego se promatra bezaktantnost kao pojava koja ima svoje podvrste: besubjektivnost, bezobjektivnost itd., odnosno beznominativnost, bezakuzativnost itd. Doduše, termini kao subjekt, objekt, nominativ i akuzativ, koji su prikladni za tipične europske jezike, nisu najprikladniji ili barem nisu jedini prikladni za neku vrstu univerzalne gramatike. Pri uspoređivanju velikoga broja raznolikih jezika prikladniji je veći broj podjela od kojih se svaka temelji na relativno malenu broju parametara.

5 ZAKLJUČAK

U ovom sam radu nastojao ukazati na osnovne probleme povezane s koncepcijom bezličnosti i barem donekle se približiti njihovu rješenju. Bezličnost je pojam nastao pri proučavanju indoeuropskih jezika, ponajprije klasičnih. S razvojem lingvistike širila se njegova primjena, a on se mijenjao i obrastao novim

⁴⁵ Supstandardno: = *makni se*.

⁴⁶ Primjeri su iz Letučij 2006: 29.

značenjima. To je dovelo do dviju suvremenih koncepcija bezličnosti: komunikativno-funkcionalne i strukturne. Prva je koncepcija daleka od tradicionalne, i premda sam fenomen koji se pod tom koncepcijom podrazumijeva, nije sasvim lišen smisla, termin *bezličnost* ne čini se prikladnim za njegovo imenovanje. Suvremeno je pak shvaćanje strukturne bezličnosti relativno blisko tradicionalnomu, ali je i ono povezano s određenim problemima. Kao prvo, nije jasan kriterij po kojem se u strukturnu bezličnost uključuju pojave kao opće drugo lice i zamjenice kao njemačko *man*. Osim toga, te se pojave ne bi smjele povezivati u prvom redu sa subjektom/bezličnošću, nego svaku od njih treba promatrati ponajprije kao cjelinu koja nije karakteristična samo za mjesto nominativnoga subjekta, nego i za druge argumente (sve ili dio njih). Ostatak se strukturne bezličnosti u zasebno uzetim jezicima, osobito tipičnim europskim, može bez većih teškoća definirati kao besubjektivnost i razgraničiti od drugih bliskih pojava. Međutim, općejezična definicija strukturne bezličnosti vjerojatno nije moguća. Znatno se produktivnijim od zasebnoga proučavanja bezličnosti, osobito u tipološkim studijama, čini proučavanje argumentne strukture u cjelini. Kao što je suvremena lingvistika napustila koncepciju rečenice s dva središta (subjektom i predikatom) i prihvatila koncepciju s predikatom kao jedinim središtem uzimajući u obzir različitu rangiranost argumenata oko toga središta, tako bi trebala i pri proučavanju raznih fenomena povezanih sa subjektom osvijestiti činjenicu da su u osnovi isti fenomeni karakteristični i za druge argumente. Time se gubi potreba za pojmom *bezličnost* (on se može zadržati radi čuvanja tradicije i iz praktičnih razloga, ali pri tom valja razumjeti da bezličnost pripada u istu kategoriju kao neprelaznost i slične pojave), a dobiva se bolji uvid u fenomene povezane s argumentnom strukturom predikata.

LITERATURA

- Aristava 2011** = Шота К. Аристава, *Проблема простого предложения в абхазском языке*, Сухум: Абхазский государственный университет им. А. М. Горького, 2011.
[Šota K. Aristava, *Problema prostoga predloženija v abhazskom jazyke*, Suhum: Abhazskij gosudarstvennyj universitet im. A. M. Gor'kogo, 2011.]
- Belaj 2004** = Branimir Belaj, *Pasivna rečenica*, Osijek: Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera, 2019.
- Creissels 2019** = Denis Creissels, Impersonal constructions in typological perspective, *Sixteenth conference on typology and grammar for young scholars, Russian academi of sciences, Institute for linguistic studies* (2019), <https://www.youngconfspb.com/application/files/2615/7480/4139/Creissels-Impers.Constr.pdf>.
- De Swart 1998** = Henriette de Swart, Aspect shift and coercion, *Natural language and linguistic theory* 16.2 (1998), 347–385.
- Foley – van Valin 1984** = William Foley – Robert van Valin, *Functional syntax and universal grammar*, Cambridge: Cambridge University Press, 1984.
- Haberland 2006** = Hartmut Haberland, Thetic-categorical distinction, *Encyclopedia of language and linguistics* 12, ur. Keyth Brown, Amsterdam: Elsevier Science 2006, 676–677.
- Keenan 1987** = Edward Louis Keenan, Towards a universal definition of ‘subject’, u: Edward Louis Keenan, *Universal grammar: 15 essays*, Croom Helm, London i dr., 89–120.

- Kibrik 2001** = Александр Е. Кибрик, Подлежащее, *Энциклопедия Кругосвет* (2001), www.krugosvet.ru.
[Aleksandr E. Kibrik, Podležaščee, *Ènciklopedija Krugosvet* (2001), www.krugosvet.ru.]
- Kibrik 2013** = Андрей А. Кибрик, Недискретность в языке и фокальная структура, *Когнитивное моделирование: труды первого международного форума по когнитивному моделированию* 1, ред. Светлана И. Масалова, Ростов на Дону: Северо-кавказский научный центр высшей школы – Южный федеральный университет, 2013: 15–18.
[Andrej A. Kibrik, Nediskretnost' v jazyke i fokal'naja struktura, *Kognitivnoe modelirovanie: trudy pervogo meždunarodnogo foruma po kognitivnomu modelirovaniju* 1, red. Svetlana I. Masalova, Rostov na Donu: Severo-kavkazskij naučnyj centr vysšej školy – Južnyj federal'nyj universitet, 2013.]
- Knjazev 2014** = Юрий П. Князев, Обобщённо-личные употребления форм 2-го лица в русском языке, *Acta linguistica Petropolitana: труды Института лингвистических исследований* 10.3 (2014), 324–340.
[Jurij P. Knjazev, Obobščëno-ličnye upotreblenija form 2-go lica v russkom jazyke, *Acta linguistica Petropolitana: trudy Instituta lingvističeskikh issledovanij* 10.3 (2014), 324–340.]
- Kor Chahine – Guiraud-Weber 2020** = Irina Kor Chahine – Marguerite Guiraud-Weber, Impersonal constructions in Slavic, *Encyclopedia of Slavic languages online*, ur. Marc Greenberg – Lenore Grenoble, Brill, https://www.academia.edu/44259862/Impersonal_constructions_in_Slavic.
- Letučij 2006** = Александр Б. Летучий, *Типология лабильных глаголов: семантические и морфосинтаксические аспекты*, магистарски рад, Российский государственный гуманитарный университет, Москва, 2006.
[Aleksandr B. Letučij, *Tipologija labil'nyh glagolov: semantičeskie i morfosintaksičeskie aspekty*, magistarski rad, Rossijskij gosudarstvennyj humanitarnyj universitet, Moskva, 2006.]
- Letučij 2011** = Александр Б. Летучий, Безличность, *Проект корпусного описания русской грамматики* (2011), <http://rusgram.ru/>.
[Aleksandr B. Letučij, Bezličnost', *Proekt korpusnogo opisanija russoj grammatiki* (2011), <http://rusgram.ru/>.]
- Letučij 2014** = Александр Б. Летучий, Переходность, *Проект корпусного описания русской грамматики* (2014), <http://rusgram.ru/>.
[Aleksandr B. Letučij, Perehodont', *Proekt korpusnogo opisanija russoj grammatiki* (2014), <http://rusgram.ru/>.]
- Lyons 1977** = John Lyons, *Semantics 2*, Cambridge: Cambridge University Press, 1977.
- Malchukov – Siewierska 2011** = Andrej L. Malchukov – Anna Siewierska, Introduction, *Impersonal constructions: a cross-linguistic perspective*, ur. Andrej L. Malchukov – Anna Siewierska, Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2011, 1–15.
- Marković 2012** = Ivan Marković, *Uvod u jezičnu morfologiju*, Zagreb: Disput, 2012.
- Melvinger 1980** = Jasna Melvinger, *Sintaksa infinitiva u hrvatskom književnom jeziku*, doktorska disertacija, Sveučilište u Osijeku, Osijek, 1980.
- Padučeva 2015** = Елена В. Падучева, Коммуникативная структура предложения, *Проект корпусного описания русской грамматики* (2015), <http://rusgram.ru/>.
[Elena V. Padučeva, Kommunikativnaja struktura predloženija, *Proekt korpusnogo opisanija russoj grammatiki* (2015), <http://rusgram.ru/>.]
- Plungjan 2016** = Vladimir A. Plungjan, *Opća morfologija i gramatička semantika: uvod u problematiku*, Zagreb: Srednja Europa 2016.
- Renzi – Salvi – Cardinaletti 1988** = Lorenzo Renzi – Giampaolo Salvi – Anna Cardinaletti (ur.), *Grande grammatica italiana di consultazione I: la frase; i sintagmi nominale e preposizionale*, Bologna: Il Mulino, 1988.
- Siewierska 2008** = Anna Siewierska, Introduction: impersonalization from a subject-centred vs. agent-centred perspective, *Transactions of the philological society* 106.2 (2008), 115–137.
- Testelec 2001** = Яков Г. Тестелец, *Введение в общий синтаксис*, Москва: Российский государственный гуманитарный университет, 2001.

[Jakov G. Testelec, *Vvedenie v obščij sintaksis*, Moskva: Rossijskij gosudarstvennyj gumanitarnyj universitet, 2001.]

- Uhlik – Žele 2018** = Mladen Uhlik – Andreja Žele, Brezosebne zgradbe v slovenščini: kontrastiva z drugimi južnoslovanskimi jeziki in ruščino, *Jezikoslovni zapiski* 24.2 (2018), 99–112.
- van der Auwera – Gast – Vanderbiesen 2012** = Johan van der Auwera – Volker Gast – Jeroen Vanderbiesen, Human impersonal pronoun uses in English, Dutch and German, *Leuvense bijdragen* 98 (2012), 27–64.
- van Valin 2000** = Robert van Valin, A concise introduction to role and reference grammar, *Fluminensia* 12.1–2 (2000), 47–78.
- van Valin – Lapolla 2016** = Robert van Valin – Randy Lapolla, *Syntax: structure, meaning and function*, Cambridge: Cambridge University Press, 2016.
- von Seefranz-Montag 1995** = Ariane von Seefranz-Montag, Impersonalien, u: *Syntax: ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung* 2, ur. Joachim Jacobs i dr., Berlin – New York: Walter de Gruyter, 1995, 1277–1287.
- Wierzbicka 1988** = Anna Wierzbicka, *The semantics of grammar*, Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1988.
- Zaliznjak – Šmelëv 2000** = Анна А. Зализняк – Алексей Д. Шмелёв, *Введение в русскую аспектологию*, Moskva: Языки русской культуры, 2000.
[Anna A. Zaliznjak – Aleksej D. Šmelëv, *Vvedenie v russkuju aspektologiju*, Moskva: Jazyki slavjanskoj kul'tury, 2000.]
- Zolotova – Onipenko – Sidorova 2004** = Галина А. Золотова – Надежда К. Онипенко – Марина Ю. Сидорова, *Коммуникативная грамматика русского языка*, Moskva: Nauka, 2004.
[Galina A. Zolotova – Nadežda K. Onipenko – Marina Ju. Sidorova, *Kommunikativnaja grammatika russkogo jazyka*, Moskva: Nauka, 2004.]

POVZETEK

Brezosebnost in sorodni pojavi: osnovni problemi

Prispevek obravnava osnovne probleme, povezane z razlago in razumevanjem brezosebnosti.

V prvem delu povezujemo tradicionalni pristop obravnave brezosebnosti z udeležensko strukturo in uvajamo termine *entiteta*, *proces* in *specifikacija*, na katere se navezuje struktura povedi in s tem tudi udeleženska struktura povedka. V drugem delu sta obravnavana in sopostavljena dva načina opredeljevanja brezosebnosti v sodobnem jezikoslovju – strukturni in komunikativno-funkcijski, oba glede na tradicionalno koncipiranje brezosebnosti.

Komunikativno-funkcijska brezosebnost je kot pojav, pri katerem se raba termina *brezosebnost* ne zdi ustrezna, iz nadaljnje obravnave izključena. Tretji in četrti del obravnava osnovna problema pri strukturnem pojmovanju brezosebnosti: opredelitev osebkca in problem odnosa med brezosebnostjo in podobnimi pojavi v udeleženski strukturi povedka. Poleg zgledov iz hrvaščine in tudi drugih evropskih jezikov so dodani podatki iz tipološke literature. V zaključnem delu so na kratko predstavljeni razlogi, zaradi katerih bi bilo treba obravnavo brezosebnosti zamenjati z integralnim preučevanjem udeleženske strukture. S tem se ukinja potreba po posebnem pojmovanju brezosebnosti in obenem omogoča boljši uvid v delovanje udeleženske strukture povedka.